

Vid elden i en lávvu

Ystad Allehanda 2002

Bostäder är viktiga, de präglar kulturen. Och vice versa; kulturen präglar våra bostäder och därmed också vardagen.

I nordligaste Sverige började samennomaderna att bosätta sig i slutet av 40-talet. I mitten av 60-talet hade alla bosatt sig. Många samer menar att det är husen, och det levnadssätt som de fört med sig, som är orsaken till att deras kultur förändrats så totalt, och på så kort tid.

"Man är aldrig hemma när man bor i hus, men när man går in i en kåta, då vet man att man är hemma", säger en samekvinna.

Under lapp-skall-vara-lapp-perioden, första halvan av 1900-talet, ansågs det att renskötande samer inte skulle bo i hus. Om de bosatte sig förverkade de sin rätt att räknas som samer.

Så sent som 1941 föreslog jordbruksministern att samer skulle få bidrag till att köpa tältutrustning så att de "icke frestas att utan anledning byta kåtorna mot fasta bostäder".

Men efter andra världskriget, i det svenska folkhemmets anda, blev det viktigt att alla i Sverige skulle få sin beskärda del av välfärden; bo bra, gå i skola o.s.v. Detta gällde även samerna. Kanske framförallt dem; att bo i kåta var inte representativt för ett modernt samhälle och 1962 togs beslut om ekonomiskt stöd för bostäder till samtliga samer i Norrbotten. [YF1]

"Våra föräldrar bodde omodernt, utan dass och vatten.

Myndigheterna kom, det är inte bra det här, alla ska bo hälsovådligt. Min mor var emot det, hon ville inte skriva på pappren, men min far gjorde det."

Visst lockade moderna bostäder men bosättningen upplevdes som ett tvång och de flesta känner sig lurade av en utveckling som de inte själva har valt.

"På tjugo år var hela bygden modern. Först kom strömmen och sedan alla dessa grejer som tvättmaskin, spisar och så. Det var lättnad på sitt sätt, men det har påverkat att allting ska gå så fort, att man inte hinner med. Det påverkar en dagligen."

Nomadlivet var slitsamt, men de äldre berättar ofta om nomadtiden.

"Man bodde ute och visste vilket väder det skulle bli. Föräldrarna pekade och sa, nu blir det sånt och sånt väder. Man var så medveten."

"Konstigt nog, alla var så lyckliga och vänliga när de bodde ute i naturen. De var som mer eniga. Aldrig att det fanns stress när man bodde i naturen." [YF2]

På våren, när renarna drar till fjälls, är längtan efter nomadlivet så stark att barnen, som har växt upp i hus, har ärvt denna oro.

"På våren längtar man upp till fjällen. Som en fågel."

I de nordligaste samebyarna ser samerna fortfarande sig själva som nomader, och de kallar icke-samer i bygden för bofasta. När stolarna inte räcker till, sätter man sig på golvet.

Rädslan och avskyn för katter är påtaglig här i torraste Sverige. Hunden är nomadens följeslagare och symbol för friheten medan katten är de bofastas djur, och blir symbol för det liv de inte frivilligt har valt.

Några veckor varje sommar lever de nordligaste samebyarna i kåta, som förr. De gamla återvänder till det som har varit deras hem, och de yngre tar del av det liv som deras förfäder har levt.

Här på kalvmärkningsplatsen är det möjligt att få en aning av hur det har varit. Samebyn lever som i en stor familj, kryper in genom kåtadörren till varandra, slår sig ner vid elden. Ibland är det någon som sover, någon annan är vaken och kaffekannan står ständigt på elden.

I lavvún, som är det samiska ordet för kåta, möts vuxna och barn i ögonhöjd, ingen är riktigt liten. De små hör och ser allt som de vuxna säger och gör, det finns inga dörrar att stänga om sig.

Livet i lavvún är noggrant organiserad, och varje regel följs av ett talesätt. Man ska inte leka med elden - då kan renarna bli blinda. Man ska inte blåsa i elden - då kan man tappa minnet. Riset ska tas in med topparna utåt - annars föds kalvarna åt fel håll (lättast att ta hand om riset om grenarna spretar åt samma håll). Dessa regler var viktiga när stora barnfamiljer levde i kåtan året om. Men det anses fortfarande noga att göra rätt, och den som gör fel kritiserar.

Kåtan ger värme, torkar kläder, skyddar mot storm och föser samman familjerna till en enhet. Idag är lavvún symbol för det samiska nomadlivet.

"När vi kommer till kalvmärkningsområdet är det något som spirar ut i bröstet", berättade Anne Simma. "Nu är vi alla tillsammans, nu arbetar hela samebyn tillsammans. Det är en annan gemenskap, en annan känsla, än när vi bor i hus."

Ja. Att leva i en lávvu är speciellt. Jag har fått uppleva det några somrar och jag ser det som mitt livs sällsammaste upplevelser. Sedan dess har jag längtat efter den moderna, transportabla varianten som har en aluminiumstång i mitten, Moskoselkåtan. I sommar införskaffade jag äntligen en och i trädgården står dessutom en traditionell Lávvun med trästänger.

Det finns säkert de som tycker jag är helknäpp; en skåning med samekåta i trädgården! Hallå!

Knäpp, eller inte knäpp. Men för den som tycker om att vara mycket utomhus är kåtan utan tvekan den optimala bostaden. Med en kåta med sig när man paddlar, cyklar, vandrar eller vad man nu än gör av sommaren, är det närmaste snigelliv man kan komma.

Hur kul är det när man är ute och det bara regnar? Med en lávvu spelar det ingen roll. Med en lávvu kan man ge sig ut på äventyr oberoende av väder och det är precis som Anne sa; en annan gemenskap, en annan känsla.

Och det är den öppna elden som är magin. Den som vi moderna människor sällan kommer i kontakt med längre.

Först sitter man, stel som en pinne, rak i ryggen, van som man är vid att umgås runt ett bord, och pratar på som vanligt - bla bla bla.

Sedan lutar man sig lätt bakåt. Sedan lite tyngre.

Och tyngre.

Någon vilar ryggen mot någons böjda knän, en annan lägger sitt huvud på någons mage. Det personliga reviret minskar, men upphör inte.

Elden knastrar och alla tystnar. Drömmer. Gnistorerna flyger uppåt, mot stjärnorna som anas genom öppningen i kåtans topp.

Och då. Då börjar berättelserna.

Så var det på fjället med renskötarna i deras arbete, så blir det även här i Skåne, på semestern.